

INETA KUĻŠA

Daugpilio istorijos ir meno muziejus

Nacionaliniai partizanai Pietų Latgaloje: žmonių prisiminimai

Latvijos nacionaliniai partizanai baisiausiais stalinistinio režimo metais kovojo už laisvos nepriklausomos tautinės valstybės atkūrimą, už konstitucinės veiklos atstatymą. Partizaninį judėjimą pajėgė numalšinti tik okupantų represijos prieš taikius gyventojus, ypatingoji ČK komisija. Latvijos teritorijoje kiekviename krašte buvo savita partizaninio judėjimo specifika, nes skyrėsi partizanų grupių sudėtis ir ginkluoto pasipriešinimo metodai. Pati partizanų problematika yra be galo plati, joje daug įvairiausių aspektų, todėl juos geriausia aptarinėti atskirai. Latgalą anksčiausiai iš visų Latvijos regionų pasiekė Raudonoji armija, būtent čia prasidėjo nacionalinis partizanų judėjimas, todėl jo tyrimai yra labai reikšmingi. Anksčiausiai pradėjo burtis partizanai Šiaurės Latgaloje, Abrenės apskrityje. 1944 m. gruodžio 10 d. Abrenės apskrities Viliakos valsčiuje buvo įsteigtas Latvijos nacionalinių partizanų būrys. 1945 m. pavasarį Pietų Latgaloje, Daugpilio apskrityje susiformavo 5-asis Latgalos tėvynės sargybinių (partizanų) pulkas. Didėjant partizanų skaičiui, 1945 m. liepos viduryje buvo suformuota 2-oji Tėvynės sargybinių (partizanų) divizija¹. 1945 m. rudenį partizanų daliniai jau veikė Daugpilio, Maduonos, Jekabpilio, Alūkstos ir Rēzeknės apskrityse (iš viso apie 1000 partizanų)².

Tiriant nacionalinių partizanų veiklą remtasi žmonių prisiminimais,

¹ *Nezināmais karš. Latviešu nacionālo partizānu cīņas pret padomju okupantiem 1944–1956: nacionālo partizānu cīņu un piemiņas vietas*, Latvijas Nacionālo partizānu apvienība, 2010, 350 p.

² D. Bleiere, *Latvija Otrajā pasaules karā (1939–1945)*, Rīga, 2008, 582 p.

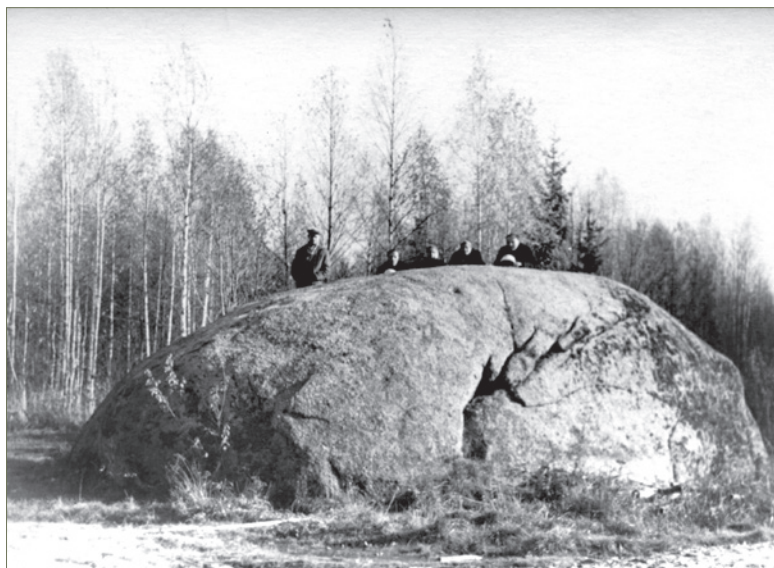
saugomais Daugpilio universiteto Pasakojamosios istorijos centro archyvuose. Iš jų buvo atrinkti 25 interviu, kuriuose respondentai dalijosi prisiminimais apie partizanų veiklą po Antrojo pasaulinio karo. Jie daugiausia užrašyti Daugpilio, Jekabpilio ir Kraslavos nuovaduose. Respondentai atsiminimus pasakojo pagal tyrėjo užduodamus klausimus, prisimenamus įvykius ir gyvenimo patirtį, išdėstydami juos chronologiškai. Klausimas apie partizaninį judėjimą nebuvo pirmasis. Tam tikrais atvejais respondentas galėjo pasakoti, jo manymu, svarbiausius jo gyvenimo įvykius. Prisiminimai yra pasakojamosios istorijos dokumentai, tautos istorijos liudijimai. Žmonių prisiminimai – tai žvilgsnis į įvykius, istorinius faktus kitu kampu, ne tokiu, koks užfiksuotas oficialiuose archyvuose dokumentuose. Analizuojant pasakojamosios istorijos ir gyvenimo pasakojimų interviu medžiagą, galima ištyrinėti ne tik konkretaus žmogaus prisiminimus, bet ir sužinoti papildomų faktų apie buvusius įvykius bei tai, kaip žmonės tuos konkrečius įvykius supranta.

Pagal pasakojimus, analizuotus atliekant tyrimą, respondentus galima suskirstyti į tam tikras grupes:

1. Nacionaliniai partizanai – 1;
2. Partizanų yra buvęs vienas iš giminaičių – 2;
3. Partizanų rėmėjai – 2;
4. Naikintojų („istreibitelių“, „stribų“, „skrebų“, „strebokų“ ir t. t.) šeimos nariai – 3;
5. Civiliai gyventojai – 17.

Darbe panaudotas vienas buvusio nacionalinio partizanų judėjimo dalyvio pasakojimas³. Iš pradžių jis gavo šaukimą į vokiečių armiją, vėliau – į rusų (pirmosios jam pavykę išvengti, o iš antrosios dezertyravo). Antroji žmonių grupė – partizanų giminaičiai. Pavyzdžiui, partizano žmona pasakojo apie savo vyro patirtį (dar prieš jiems su-

³ Pasakojo Antons Malnačs, įrašė Romualds Gadzāns. Daugpilio r., Lyksnos vlsč., 2004 10 10 (40 min., latv. k.), *Daugavpils Universitātes Mutvārdu vēstures centra arhīvs* (Daugpilio universiteto Pasakojamosios istorijos centro archyvas, toliau – *DU MVC*), Nr. 229.

Partizano Mikelio Raščevskio grupė ant didžiausio Latvijos akmens Nycgaloje (Daugpilio nuovadas). 1948 m. Daugpilio istorijos ir meno muziejus.

Komjaunimo sekretoriaus Z. Miglano komjaunuolio pažymėjimas ir kareiviški marškiniai su kulų pėdsakais. 2017 m. I. Kuļšos nuotr. Daugpilio istorijos ir meno muziejus.

sipažīstānt)⁴. Partizānais buvē kas nors iš ģimīnaičiū⁵. Partizānū rēmējāi – tai žmōnēs, kuriū ūkiuose slapstēsī partizānāi, ir tie, kurie rēmē partizānus maīstu. Naikīntojū („strībū“) šeīmos nariū ģrupēje analīzuojami du atvejai, kai pasakotojū tēvai dirbo saugumīečiāis⁶. Civīlīai ģyventojāi – tie, kurie patys nebuvo susījē su nacionālīnio pasīpriešīnīmo judējīmu, tačīau galējo papasakoti apie partizānus, nes buvo kilē iš to paties kaimo (kaimynāi, pažīstāmi ir t. t.), arba tokie, kurie patys buvo susīdūrē su partizānāis, nes pastārieji atēidavē ī jū namus prašyti maīsto.

Latvījos mokslīnēje literatūrōje nacionālīnio pasīpriešīnīmo judējīmo dalyvīāi vadīnāmi partizānāis. Tačīau žmōnēs juos īvardīja kaip mīško broliūs, žaliuosīūs broliūs, mīškīnīūs, nes jū slēptuvēs, bunkerīāi dažnīāusīāi būdāvo īrengīāmi tankīuose didelīuose mīškū masyvuose, pelkēsē, sunkīāi pīreīnāmosē vietosē.

Mes patys nesīslapstēm, mes žīnojom, kur kas yra. Tik mums buvo labāi sunku čīā, šīosē apylīnkēsē, nes, kaip jau jūs žīnot iš īstorījos, būdāvo ir vīenokīū, ir kitokīū mīško broliū⁷.

O kaip jūs vadīndāvot – tiesīog mīško brolīāis, ar kāip kītaip? – Mīško brolīāis. – Mīško brolīāis, taip? – Mīško brolīāis, taip. – Nes aš, kiek žīnāu, juos īvāirīāusīāi vadīnā: vīeni partizānāis, kīti tai ... – Na, partizānāi! Mīško brolīāi buvo. Žalīeji brolīāi, žalīeji brolīāi, taip, taip. Tai, tai buvo žmōnēs, tai žmōnēs, kurie, kurie kovojo, kovojo už tai, kād ģyvenīmas būtū, ģyvenīmas čīā!⁸

O kāip juos vadīndāvo tās laīkās – mīško brolīāis? Ar, pavyzdžiui, bandītāis, partizānāis..? – Mīško brolīāis ir partizānāis. Partizānāis

⁴ Pasakojo Vilma Biltāuere, īrašē Dmitrijs Oļehnovičs. Daugpīlio r., Subatē, 2007 06 26 (79 min., latv. k.), ten pat, Nr. 412.

⁵ Pasakojo Venerānda Vērdīņa, īrašē Zīgrīda Rusīņa. Daugpīlio nuovadas, Dubnā, 2012 06 27 (259 min., latv. k.), ten pat, Nr. 969.

⁶ Pasakojo Jānis Vuguls, īrašē Lāimōnis Livzāns. Rēzeknēs r., Gaīgalavos vīlsc., 2007 12 14 (55 min., latv. k.), ten pat, Nr. 481; pasakojo Zenta Ozolīņa, īrašē Inesē Nītīša. Jēkabpīlio r., Aknysnos kaimīškoji terītōrija, 2008 07 03 (200 min., latv. k.), ten pat, Nr. 555.

⁷ Pasakojo Olga Spūle, īrašē ģints Kokīns. Daugpīlio r., Eglīnēs valsčīūs, 2003 04 10 (150 min., latv. k.), ten pat, Nr. 28.

⁸ Pasakojo Jānis Barānovskīs, īrašē Aleksāndrs Najauts. Daugpīlis, Purvu ģ. 28a, 2005 06 15 (210 min., latv. k.), ten pat, Nr. 240.

daugiau tuos, kurie slapstėsi. O šitie miško broliai buvo baisūs plėšikai, na taip⁹.

Tai gal pratęskim vakarykštės dienos temą? Koks buvo požiūris į partizanus šioje pusėje? – Matot, čia tų miško brolių... Aplink yra daug pelkių, ir tų, kaip mes vadindavom miško broliais, jų buvo gana daug¹⁰.

Kartą buvo sekmadienis ar taip kažkokia šventė – gal spalio šventės ar panašiai, kad jau reikėjo šilčiau apsirengti... Kaimo karininkų taryba... Na kažkoks šventadienis, kad čia jie sėdėjo... Greičiausiai kokia nors šventė buvo... Sėdi ten, tame kambarėlyje kokie 4 ar 5 tie „strebol-kiai“. Na, taip prie lango sėdi.. Mes tik žiūrim, kad mus apsupa.. Na, dabar tai galas, miškiniai.... Mes galvojom, kad miškiniai¹¹.

Tačiau reikia pridurti, jog dažnai respondentų atsakymai priklausė nuo to, kaip klausėjas užduodavo klausimą – ar klausiant buvo įvardijama „partizanas“, ar „miško brolis“. Respondentas, suprasdamas, apie ką jo klausama, ir pats automatiškai atsakydavo taip pat:

O kalbant apie partizanus, ar aplink buvo girdėti apie kokius nors partizanus? Ar tekdavo susitikti kur nors aplinkiniuose miškuose? – Partizanai atsirado tada, kai jau baigėsi karas. Karo pabaigoje partizanai tik jau pasirodė, o taip rusų laikais turbūt dar nebuvo partizanų, ir vokiečių laikais [nebuvo] tokių partizanų¹².

Visuomenėje vis dar gyvos sovietinio periodo pasekmės – dėl to vartojamas ir žodis „banditizmas“:

Ir iš karto įsigali banditizmas – miško broliai vadinamieji. Na, banditais... aš banditais jų nevadinau¹³.

Sakydavo „nacionaliniai partizanai“ tuo metu, tais laikais.. Vadindavo

⁹ Pasakojo Helēna Vilcāne, įrašė Kristīne Miglāne. Jekabpilio nuovadas, 2011 12 29 (40 min., latv. k.), ten pat, Nr. 918.

¹⁰ Pasakojo Zenta Ozoliņa, įrašė Inese Nitiša. Jekabpilio r., Aknystos kaimiškoji teritorija, 2008 06 03 (200 min., latv. k.), ten pat, Nr. 555.

¹¹ Pasakojo Erna Studāne, įrašė Inese Ruļuka. Subatē, 2007 06 27 (92 min., latv. k.), ten pat, Nr. 439.

¹² Pasakojo Monika Daugaviete, įrašė Jolanta Šmukste. Riebinių nuovadas, Riebiniai, 2012 06 03 (86 min., latv. k.), ten pat, Nr. 936.

¹³ Pasakojo Jānis Baranovskis, įrašė Aleksandrs Najauts. Daugpilis, Purvu g. 28a, 2005 06 15 (210 min., latv. k.), ten pat, Nr. 240.

miško broļiais, miškiniais, miško broļiais, miškiniais. – O kaip tėviškėje vadindavo – miško banditais ar banditais? – Vadindavo, mes tai vadindavom miško broļiais, tėvai vadindavo miško broļiais, sakydavo – miško banditai, banditai. Banditai – pravardė, kadangi mano mamos antrasis vyras taip pat buvo išėjęs į mišką¹⁴.

Kaip juos vadindavo – banditais? – Na... [juokiasi], kaip kuris. – Na, o kaip va ten, ten, kur jūs gyvenot? – Na, mes tai čia pat gyvenom, čia, Ruožupėje. Na, miško broļiais. Banditais mes jau nevadindavom. – Miško broļiais? – Taip, taip, taip, mes patys pažinojom vieną kitą. – O kodėl jie išėjo į mišką? –...[Pauzė] Į armiją nenorėjo eiti. – Jau į sovietų armiją? – Na taip, taip, į kokią dar kitą? Vienus sušaudydavo, kiti legalizavosi, na ką ten, tokiais laikais, taigi¹⁵.

Terminas „banditizmas“ respondentų vartosenoje galėjo paplisti per įvykių liudininukų pasakojimus, dėl sovietinės visuomenės įtakos, dėl tos aplinkos, kurioje buvo respondentas, iš sovietų valdžios rėmėjų, kurie banditais vadindavo partizanus. Žmonės banditais vadindavo ir tuos, kurie plėšikaudavo ar jų šeimai būdavo kaip nors pakenkę, todėl vaikų atsiminimuose partizanai užsifiksavo kaip tie blogieji.

Sovietinės okupacijos metais, numalšinus ginkluotą partizaninį judėjimą, miško brolių tema žmonės apskritai nenorėjo kalbėti, o jei ir kalbėjo, tai tik patys artimiausi ir pašnibždomis. Vien oficialioji sovietinė propaganda vis dar primindavo, kad tie, kurie pokariu slapstėsi miškuose, buvo banditai, nacistiniai diversantai ir žudikai¹⁶.

Partizanų grupės susiformuodavo stichiškai. Latvijos rytiniuose rajonuose jos pradėjo formotis jau 1944 m. vasarą, kai fronto linija kirto Latvijos teritoriją ir visoje pietrytinėje Latvijoje vyko susirėmimai. Teritorijose, iš kurių vokiečių kariuomenė pasitraukdavo, netrukus, skubėdami atkurti savo valdžią, atsirasdavo sovietinės valdžios atstovai. Į

¹⁴ Pasakojo Osvalds Tunķelis, įrašė Evija Loite. Jekabpilio r., Garsenės vlsč., 2008 07 02 (120 min., latv. k.), ten pat, Nr. 528.

¹⁵ Pasakojo Klāra Bajāre, įrašė Dmitrijs Oļehnovičs. Jekabpilio r., Aknysta, 2008 07 03 (29 min., latv. k.), ten pat, Nr. 537.

¹⁶ Z. Turčinskis, *Ziemeļvidzemes meža brāļi*, Rīga, 2011, 398 p.

atsakingus postus, žinoma, skirdavo atėjūnus, o ne vietinius gyventojus, gerai žinančius vietinį kontekstą ir žmones. Todėl visuomenė suskilo. Didžioji gyventojų dalis nerėmė sovietų valdžios, tikėdamasi, jog vis dėlto atsiras galimybė atkurti Latvijos nepriklausomybę¹⁷.

Buvo įvairių nuomonių, įsitikinimų ir požiūrių, kodėl reikia organizuoti ginkluotą pasipriešinimą. Daugelis manė, kad partizaninis judėjimas galėtų padėti atgauti Latvijos nepriklausomybę¹⁸. Kiti buvo įsitikinę, kad jie priešinsis sovietams tol, kol iš Vakarų ateis pagalba.

Į klausimą, kodėl žmonės ėjo į miškus, respondentai pateikė įvairių atsakymų:

O kas eidavo į tuos miško brolius? – Kas eidavo? – Kodėl žmonės tapdavo miško broliais? – Kodėl?.. Nežinau, todėl, kad kovojo turbūt. Jie norėjo taikiai gyventi. Na, valdžios keitėsi, tai todėl. – Na, taip! – Juk buvo vokiečiai, tada buvo rusai. Na tuomet ir miško broliai atsirado¹⁹.

Taip kaip ir visoje Latvijoje pokario metais jaunimas buvo labai patriotiškai nusiteikęs ir, veikiamas vyresnės kartos, manė, kad mūsų Latviją išgelbės amerikiečiai – taip, kaip sąjungininkai kad mums padėjo 19-taisiais metais iškovoti Latvijos laisvę²⁰.

Ar šioje apylinkėje daug buvo žmonių, kurie išėjo į miškus? Partizanų daug buvo? – [Atsidūsta] Buvo, greičiausiai buvo jau, buvo. Bet, na, jaunieji, jaunieji išėjo.. Jaunieji, jaunieji išėjo ir juos sušaudė. Sušaudė. – O jie tikėjosi, kad vis dėlto... ateis sąjungininkai ir padės ir kad vėl galės atkurti nepriklausomą valstybę? – Taip, taip. Ir tuomet, žinote, buvo šitas radijas kaltas. Ir mes patys klausydavom. Slapčiomis. – Ir ten taip būdavo sakoma, pasakojama? – Aha, taip. Amerikos žinios būdavo vienuoliktą,.. regis. Va, dabar jau ir nebeprisimenu iš tikrųjų. Žinau, kad klausydavom. Sakydavo: „Laikykitės, tik laikykitės. Mes ateisim,

¹⁷ J. Būmanis, *Pretošanās kustība dienvidaustrumu Latvijā (1944. gada jūnijs–1956. gads)*, Rēzekne, 2015, 336 p.

¹⁸ D. Bleiere, min. veik.

¹⁹ Pasakojo Helēna Vilcāne, įrašė Kristīne Mīglāne. Jekabpilio nuovadas, 2011 12 29 (40 min., latv. k.), *DU MVC*, Nr. 918.

²⁰ Pasakojo Eleonora Dundure-Jaķimova, įrašė Solvita Stivriņa. Kraslavos r. Izvaltos vlsč., 2006 08 01 (64 min., latv. k.), ten pat, Nr. 391.

jus išlaisvinsim.“ Taip lyg sakydavo. Ir taip jie laikėsi. Bet jie, na, nieko blogo nedarydavo. Ir būtų jie ėję ką nors blogo daryti²¹.

Kaip jums atrodo, koks buvo jų tikslas, kodėl jie į tuos miškus ėjo? – Na ten buvo tokių, kuriems reikėjo nuo kariuomenės slėptis, bet buvo vienas kitas ir tokių vaikėzų, na ne tai kad visai vaikų, bet tokių jaunuolių, kuriems dar nereikėjo į armiją, bet ir jie... Man atrodo, kad jiems patiko tiesiog, įdomu buvo. kažkas kitokio²².

O kodėl jie taip slėpėsi miške, kodėl, na, taip..? – Na, kaip – jie.. Jie slėpėsi miške. Jie, na, norėjo, kad būtų laisva Latvija. [...] Jie ten ėjo ir norėjo išnaikinti tą pačią.. Ir policiją norėjo išnaikinti Asūnėje. Taip, na, puolimus organizuodavo, na...²³

Iš tiesų žmogus slėpėsi, na, dauguma miškuose ir kitur tik todėl, kad išgelbėtų savo gyvybę²⁴.

Reikia suprasti, kad partizanų sudėtis buvo tokia pat marga kaip ir motyvacija jais tapti – žmonės „ėjo į mišką“ ne tik todėl, kad imtų į ranką ginklus ir eitų savo žemės vaduoti, bet buvo ir tokių, kurie norėjo tik pralaukti okupaciją – tai buvo baimės užvaldyti žmonės, kurie nenorėjo tarnauti armijoje, arba jiems grėsė kokios nors valdžios institucijų represijos. Daugelis, prisimindami „siaubinguosius metus“ [1940–1941 m.], slapstėsi miškuose²⁵.

Partizaninio judėjimo dalyvių sudėtis buvo įvairi. Partizanų rėmėjai, pavyzdžiui, Adolfas Jeranas, tvirtino, kad jų namuose slėpėsi buvę aizsargai [šauliai]:

Kodėl jie slėpėsi miške? – Slėpėsi, na, pas mus buvo du aizsargai, šeimos, na, vienas buvo paprastas – jis buvo darbininkas, nebuvo koks nors viršininkas. Ulmanio laikais jis buvo aizsargas, ir todėl jį turėjo

²¹ Pasakojo Lilija Ozoliņa, įrašė Zane Stapķeviĉa. Jekabpilio r., Garsenės vlsĉ., 2008 07 02 (111 min., latv. k.), ten pat, Nr. 536.

²² Pasakojo Erna Studāne, įrašė Inese Ruļuka. Subatē, 2007 06 27 (92 min., latv. k.), ten pat, Nr. 439.

²³ Pasakojo Anna Mileika, įrašė Baiba Mileika. Dagdos nuovadas, Dagda, 2011 08 19 (148 min., latv. k.), ten pat, Nr. 909.

²⁴ Pasakojo Ādolfs Ālfreds Jērāns, įrašė Aleksandra Jērāne. Duobelēs r., Ukŗų vlsĉ., 2005 06 18 (45 min., latv. k.), ten pat, Nr. 306.

²⁵ *Nezināmais karš. Latviešu nacionālo partizānu cīņas pret padomju okupantiem 1944–1956.*

ištremti, na, norėjo ištremti, tai jis ir pabėgo. Vasarą gyvendavo ten, kur niekas nieko nežino, jis pats žinojo – kuo mažiau žino, tuo geriau²⁶.

Į partizanus stoji ir tie vyrai, kurie nenorėjo būti mobilizuoti į Raudonąją armiją. Daug Latvijos gyventojų neatvykdavo į surinkimo punktus, kiti dezertyravo pakeliui į karinius dalinius ar iš karinių dalinių fronte.

Vilma Biltauerė prisiminė savo vyro partizanavimą ir papasakojo, kodėl jis vengė karinės tarnybos ir dezertyravo:

Taip! Jis buvo kaip nacionalinis partizanas. Jis taip pat buvo paimtas į sovietų armiją ir juos... [Susimąstė] Kurie tai metai buvo – [19]40-iejį [metai]? Kokiais [194]6-ais ar 7-ais vežė į Kuršo katilą. Vežė į Kuršo katilą ir Latgaloje prie Silajanių išsoko trise – trys vaikinai išsoko iš važiuojančio traukinio. Ir taip jiems prasidėjo tas... [Pasakotoja nusijuokia] na, nacionalinis partizanavimas. Tuomet jis kokius dvejus metus, na, gyveno, kitaip sakant, na, slapstėsi miške. Na, kaip nacionaliniai partizanai²⁷.

Buvęs partizanas Antonas Malnačas taip aiškino, kodėl išėjo į partizanus:

Keturiasdešimt ketvirtųjų vasarą atėjo rusų armija, na, ir po kokio mėnesio jie pradėjo mobilizuoti latvius į savo kariuomenę. Na, tai ir aš buvau pašauktas. Pirmoji komisija Kalupėje buvo. Žinau, sekmadienis buvo. Patikrino pasą ten, priėmė ta komisija, o po dviejų dienų, antradienį, reikėjo išvažiuoti į frontą. Na, ir, žinoma, kad iš mūsų kaimo keturi, ar, nebeprisimenu, kokie penki žmonės turėjo išvažiuoti, ir nė vienas nenuėjo į armiją – visi tapom dezertyrais, ir, taip sakant, buvom taip patriotiškai nusiteikę – nepatiko mums nei vokiečiai, nei rusų armija. Taip kad, na, taip sakant, gyvenome, slapstėmės nuo tos milicijos. Na, žinoma, kad ieškojo, ir nebuvo galima jiems pasirodyti, nes galėjo suimti, ir tada visko galėjo būti – galėjo ir į kalėjimus

²⁶ Pasakojo Ādolfs Ālfreds Jērāns, įrašė Aleksandra Jērane. Duobelės r., Ukru vlsč., 2005 06 18 (45 min., latv. k.), *DU MVC*, Nr. 306.

²⁷ Pasakojo Vilma Biltauere, įrašė Dmitrijs Oļehnovičs. Daugpilio r., Subatė, 2007 06 26 (79 min., latv. k.), ten pat, Nr. 412.

[pasodinti], ir sušaudyti, arba siuntē juos ī frontā. Bet ten, jau fronte, irgi nesigailējo – stūmē tarsi pajuokai ī priēšakines ugnies linijas. Taip, kad negalējo īšgyventi tie pagautieji, būdavo, kad kokį pagaudavo. Va, mano kaimynstēje sušaudē tris vaikus – nušovē miške. Na, jie buvo neatsargūs, buvo aišku, kitaip tariant, pačių kaltē buvo, patys užsoko ant tos pasalos²⁸.

Veneranda Vērdinia dalijosi prisiminimais apie savo giminaičius partizanus. Ji mēgino taip paaiškinti, kodēl jie tapo miško broļiais:

Kiekvienas turi savo istorijā, ir ji yra susijusi su laikotarpiu – buvo savanoriai, buvo partizanoi, buvo visa ko, buvo. Dar tėvo broļis vienas buvo dezertyravēš, slapstēsi, nējo nei ī vokiečių, nei ī rusų armijā, tas mano dēdē. Taip jie slapstēsi ten, bunkeriuose, prie namo, tai ten pelkēje sēdējo. Tai jie īšējo jau po karo – nieko, juos paleido. Su savo svainiu, dviese jie slapstēsi, kad nebūtų nei su rusais, nei su vokiečiais – su niekuo. Dar vienas broļis – jis turējo tā vadinamajā „bronijā“ [apsaugā] – geležinkelyje dirbo, nebuvo armijoje. Ir tėvas vienintēlis buvo, kuriam teko pakliūti ī karā su ta armijā, dalyvauti kare. Vyresnių kaip 30 metų jau nebeimdavo, ir jei šeima būdavo, bet jī pašaukē ir viskas. Jei tave pašaukē, mobilizavo, tai kaip tu neisi?²⁹

Stefanija Leikuma pasakojo apie savo kaimynus. Jū visā šeimā 1949 m. īšvežē īš Kraslavos, o Daugpilyje dirbēš broļis īšējo ī miškā dezertyru:

„Jazepas, Stefanija, taip pat ir motina – penki buvo, šeši, ir juos visus īšvežē. O vienas jū broļis gyveno Daugpilyje, dirbo kažkur. Na, ir tas atvažiavo ryte – jau nē vieno namuose, tai tas īšējo ī miškā dezertyru.“ Prie partizanų būrio prisijungdavo ir moterys: „To ūkininko sesuo karves melžē, mamai ir sako: „Kā man daryti, ar ī miškā bēgti, ar važiuoti kartu ten?“ Mama atsakiusi „Patī, sako, nusprēsk, ko tau reikia, kā tu darysi?“ [Pateikēja kostī]. „Jī īšbēgo per tvarto langā, īšsoko, o

²⁸ Pasakojo Antons Malnačs, īrašē Romualds Gadzāns. Daugpilio r., Lyksnos vlsč., 2004 10 10 (40 min., latv. k.), ten pat, Nr. 229.

²⁹ Pasakojo Veneranda Vērdina, īrašē Zigrīda Rusiņa. Daugpilio nuovadas, Dubna, 2012 06 27 (259 min., latv. k.), ten pat, Nr. 969.

ten, apačioje, buvo miškas. Išėjo ji tenai į mišką. Ten visi, va, per vasarą dezertyravo, sėdėjo.. Va, ten, iš to pirmojo namo, tas, kuris iš Daugpilio buvo atvažiuavęs, vyras, ir ta sesuo, ir tas jos vyras, ir dar.., na, va šitie, ir, tada dar iš kaimyninio namo dar buvo prisijungę.. Taip sakant, tokie kaip ir partizanai jie.. Jie nebuvo jokie nusikaltėliai, na, apskritai, aš nežinau, kas jie ten buvo – ar kokie aizsargai, ar kas nors kitas jie buvo. Na, visi ten miške sėdėjo, ir tada, kažkurį mėnesį, gal birželį, gal liepą – na va, mėnesio nebeprisimenu – vasarą [ir] aš jau [ten] buvau.“³⁰

Tarp partizanų vyko ir agitacija, ir iš patriotiškų jausmų žmonės jungėsi į partizanų gretas:

Aš nebuvau susijęs nė su vienu, nes man nebuvo priimtinas tų kitų... Todėl juos ir sušaudė – jie pernelyg tokį palaidą gyvenimą gyveno. Jie agitavo mane, mes buvom susitikę, agitavo mane eiti į jų, taip sakant, būrį, bet man nebuvo priimtinas jų gyvenimas, jie buvo ne tokie jau, taip sakant, patriotiškai. Patriotiškai jie gal buvo nusiteikę taip pat kaip ir aš, bet jų gyvenimas buvo toks nerūpestingas, palaidas. Man nepatiko. Jie nesilaikė jokios disciplinos, ir susisieti su jais aš nenorėjau, nes buvo aišku, jog jie paklius, kad jie... Taip jiems ir atsitiko – pakliuvo, ir juos nušovė³¹.

Partizanų grupę sudarė ir tie, kurie karo metais vengė tarnybos vokiečių armijoje, o tada, kai atėjo sovietų armija, jie vėl slapstėsi miškuose:

Bet tikrieji miško broliai, kaip jie išsilaikė... Mes neslėpēm. Mes žinojom, kur jie ir kas jie yra. Ir aš žinau, a, kalbant apie tai – toks vienas, toks Albertas Strodas [orig. Alberts Strods]... Kai mano broliui reikėjo eiti į vokiečių armiją, jis pasakė, kad ketina pasitraukti į mišką, ir jis kvietė ir mano brolį, kad ir jis eitų. Brolis pasakęs taip: „Jei vokiečiai suras, nušaus jus visus ir mane, geriau jau aš vienas bėgsiu.“ Tėvas tai labai išgyveno, sakė, kad Jazepas dėl mūsų išėjo, turbūt. Ir tas Strodas

³⁰ Pasakojo Stefānija Leikuma, įrašė Inese Nitiša. Kraslava, 2009 07 12 (80 min., latv. k.), ten pat, Nr. 636.

³¹ Pasakojo Antons Malnačs, įrašė Romualds Gadzāns. Daugpilio r., Lyksnos vlsč., 2004 10 10 (40 min., latv. k.), ten pat, Nr. 229.

vokiečių laikotarpį pratempė, viskas buvo tvarkoj. Kai atėjo rusai, jie galvojo, kad viskas jau kaip nors susitvarkys. Aš nežinau, ką jie ten kalbėjo, kad jis lyg ir trumpam buvo pasirodęs, ir žmonės buvo matę, kad jis yra, na, bet jis atgal grįžo į mišką. Kurioje vietoje, mes, taip sakant, žinojom, kad mūsų Albertas, bet mano motina pasakė, jog vis vien nieko jam neišeis³².

A. Jeranas savo interviu paminėjo partizaną Albertą Stroda, kuris buvo nacionalinis Bebreinės būrio partizanas. A. Strodas žuvo kaudamasis su čekistais 1945 m. rugpjūčio 4 d.

Respondentai papasakojo ir apie kitus partizanus, paminėjo jų vardus, apibūdino jų veiklą.

Sakykite, kaip Kraslavos rajone sovietų valdžia kovojo su partizanais? – Jei juos surasdavo, tai nušaudavo. Jie iškart... Va, ten, netoli Aizšprova, irgi mūsų vietiniai, ir juos ten nušovė. Sužeistuosius atvežė čia ir sušaudė policijoje. – Ar esat girdėjęs apie tokią Vorslovo „bandą“ [gaują]? – Taip, buvo tokia Vorslovo „banda“. Aš girdėjau tokias kalbas, kad juos be gailėsčio areštavo. Vorslovo „banda“ labai agresyviai veikė. Jie buvo prieš sovietų valdžią. Ką jie iš tiesų darė, aš nežinau³³.

Donatas Prančas Vorslovo „bandą“ taip pat pavadino žudikais:

Apie tuos miško brolius galbūt esat girdėjęs, apie tokią Vorslovo „bandą“? – Aš tik girdėjau, kad jis dieną ateidavo į Kraslavą, kur būdavo numatyta koki žmogų nužudyti, jis nužudo ir išeina, nieko nesaikdamas – tokios ten kalbos būdavo. Vorslovo... galbūt, kad buvo, bet anksčiau jau daug „bandų“ būdavo Latvijoje. Buvo nacionaliniai partizanai – taip vadinosi. Aš juos visuomet banditais vadinau – jie, kokie [jie] partizanai buvo ir žudė žmones.. [Pauzė]³⁴.

Varkavoje, ten buvo šitas, ir dar Vilkajū Edgaras [orig. Vilkāju Edgars] ir Vilkajū Aivis [orig. Vilkāju Aivis], pusbroliai abu. Na tai vėl – per

³² Pasakojo Ādolfs Alfrēds Jērāns, įrašė Aleksandra Jērane. Duobelēs r., Ukru vlsč., 2005 06 18 (45 min., latv. k.), ten pat, Nr. 306.

³³ Pasakojo Stefānija Voronecka, įrašė Iveta Bogdanoviča. 2009 07 12 (118 min., rusų k.), ten pat, Nr. 648.

³⁴ Pasakojo Donāts Prančs, įrašė Inese Ruļuka. Kraslava, 2009 07 12 (130 min., latv. k.), ten pat, Nr. 645.

„stukačių“ išdavė, kad jie per [Dauguvą] į Dunavą eis, į Dignąją ten grupę.. ir tas Dauguvos ledas.. Tai jie paleido ugnį, kai jie ėjo per [upę]. Na ir tada tą Arvydą nušovė, partizaną, ir tą gi – Oskarą, sužeidė į ranką. Tai jis... Ir paskui, jis dar buvo toje... Jonines šventė ten, Varkavoje. Jų namuose. Ir vėl, koks įdomus dalykėlis – nuėjo ten partizanai, buvo alaus, aš tai ten nieko negėriau. Į Lyvanus nuėjau pėsčiomis 44 kilometrus, į tą Varkavą, pas tuos partizanus. Jie pakvietė mane ir tuomet ėjom į Oskaro namus, pernakvojau ten³⁵.

Zenta Uozuolinia prisimena Kaminskio „bandą“ Jekabpilio pusėje:

Koks buvo požiūris į partizanus šiame krašte? – Matot, čia tų miško brolių... Aplink yra daug pelkių... Mes vadindavom miško broliais, jų buvo gana daug. O toji Kaminskio, toji, na, mes vadindavom Kaminskio „banda“, ar kaip ją pavadint. Buvo iškvietas karinis dalinys. Tokia Aizpuorės pelkė ten, važiuojant į Jekabpilį, kur durpes kasa. Jie buvo, na taip, taip sakant, toji vieta jiems buvo labai... Ten kažkur už kalnelio, kad pas juos nebuvo galima patekti. Na, pas tuos miško brolius. Ten buvo kareiviai iškviesti, ir tie miško broliai 11 kareivėlių nušovė³⁶.

Šituo pačiu keliu į priekį tokie Mikėnai [orig. Mikēni] buvo, na, tokie Bigužiai [orig. Biguži]. Kokios ten dar buvo tos pavardės? Žinau, kad buvo toks Viktoras... Kai kurie išvyko į užsienį – kas kur. O tas Mikėnas buvo įsirengęs, na, kaip čia pasakyt, savo namuose (jo ten ieškojo – ir ėjo, ir kratė, ir su durklais badė sienas, ir viską) tvarte tarp sienų landą, ir jis ten pragyveno 11 metų. Jau seniai buvo išleistas įsakymas, kad išeitų, kad nieko nebus, bet jis netikėjo niekuo. Na, mes žinojom, kitaip sakant, jautėm. Jis vaikščiodavo namuose – moteriška skara ir sijonas, ir ten tą žolę. Jis turėjo dar dvi seseris, ir gyveno savo name, ir po tų 11 metų išėjo, nuėjo ir legalizavosi. Jį porą kartų buvo iškvietę, bet jis, na, kaip sakant, nei jį teisė, ir tuomet jau buvo kokie 5 metai praėję, kai tas įsakymas jau buvo išleistas, kad išeikit, prisista-

³⁵ Pasakojo Juris Vaskinovičs, įrašė Inese Kolča. Balvu nuovadas, Bērzpilis, 2013 11 21 (165 min., latv. k.), ten pat, Nr. 1047.

³⁶ Pasakojo Zenta Ozoliņa, įrašė Inese Nitiša. Jekabpilio r., Aknystos kaimiškoji teritorija, 2008 07 03 (200 min., latv. k.), ten pat, Nr. 555.

tykit ir jums nieko už tai nebus. Ir jis, va, dar ir dabar gyvas. Ten, toje pusėje jų namai, ir jam jau daugiau nei 80 metų³⁷.

A. Jeranas taip pat buvo partizanų rėmėjas. Jų namuose buvo partizanų slėptuvė, bet partizanų vardų respondentas neatskleidė – vis dar laiko paslapyje. Nors jau praėję daug metų, jis vis dėlto bijo juos atskleisti:

Mūsų namuose irgi slėpėsi tie, kuriuos dabar vadina didvyriais... Sovietmečiu vadindavo tėvynės išdavikais. Aš dabar pavardžių nesaakysiu... Per žiemą. Vasarą, kur jie gyveno, to niekas neturėjo teisės žinoti. Žiemą miegodavo, buvo įrengtas bunkeris. – Ar jie jums kuo nors padėdavo? – Sakyk, ką gali padėti žmogus, kuris gyvena, sakysime, miške, kuo jis gali padėti? Niekuo. Išskyrus paprašyti, kad tu jo neišduotum ir kad būtų pavalgęs. – Kodėl jie slėpėsi miške? – Slėpėsi, na pas mus buvo du aizsargai, šeimos, na, vienas buvo paprastas – jis buvo darbininkas, nebuvo koks nors viršininkas. Ulmanio laikais jis buvo aizsargas, ir todėl jį turėjo ištremti, na, norėjo ištremti, tai jis ir pabėgo. Vasarą gyvendavo ten, kur niekas nieko nežino... Jis pats žinojo – kuo mažiau žino, tuo geriau. Mūsų šeimose irgi būdavo daromos kratos, būdavo, kad tikrindavo. Tarp mūsų kalbant, tvartas buvo įrengtas – buvo avys, karvės, o po gardu, burokais, buvo įrengtas bunkeris, slėptuvė, na, vadink, kaip nori. Ten per žiemą gyvendavo. Eidavom į tvartą, nunešdavom ko nors pavalgyti. – O jei pagautų? – Jei būtų pagavę – patys būtų sušaudę, be jokių kalbų. Dvi šeimos pas mus slėpėsi, ne dvi šeimos, bet du žmonės, na, jie pasikeisdami, ar vis pas kitus kaimynus. Ir kur jie gyveno, to aš jau nežinau. Nereikėjo žinoti³⁸.

Pagrindinis partizaninio gyvenimo bruožas buvo nestabilumas, nepastovumas. Nebuvo nieko saugaus ir pastovaus. Bet kada galėjo įvykti netikėtas priešo užpuolimas, kurio metu vieninteliai daiktai, kuriuos partizanai pasiimdavo – buvo ginklai ir amunicija. Visa kita palikdavo. Iš pra-

³⁷ Ten pat.

³⁸ Pasakojo Ādolfis Ālfreds Jērāns, įrašė Aleksandra Jērāne. Duobelēs r., Ukru vlsč., 2005 06 18 (45 min., latv. k.), ten pat, Nr. 306.

džių partizanai bandydavo gyventi savo namuose – ant tvartų ir daržinėse, tačiau jų namus buvo lengviausia susekti. Saugiausia partizanams buvo miške ir palapinėse. Palapinėse gyvendavo vasaros sezonu, o bunkeriuose – žiemą. Tad stovyklą galėjo įsirengti sunkiausiai prieinamose vietose – miškų tankynėse ir pelkių salose³⁹.

Janis Vugulas taip pat prisimena, kad partizanai gyvendavo pelkėse ir bunkeriuose ir dažnai lankydavosi jų namuose prašydami maisto:

Na, kaip apskritai, kiti žmonės nebijodavo, kaimynai? Jūs juos gerai laikėt ar tokiais piktadariais? – Bijodavom kaip pasiūtę. Visokių buvo, kaip sakoma... Kai ateidavo, buvo galima matyti du, tris, ten duonos tik paprašydavo. Na, kai mūsų troba buvo pelkės pakrašty, na, tai va, tris kartus buvo pas mus užėję. Jau tik žiūrim, kai vasaros naktis, jau išlenda iš pelkės, o kiti dar pelkės pakrašty – supranta, sėdi, laukia... Ką turėdavom, tą duodavom. – O apskritai ilgai taip tęsėsi? – Iki kokių 1947 metų. Tuos paskutinius, paskutinius juos ten sunaikino. Keli čia bunkeriai buvo, ten, kaime, paskutinius juos ten sušaudė⁴⁰.

Vietiniai gyventojai partizanams taip pat duodavo maisto, tačiau tik tada, kai jie to prašydavo. Partizanai ateidavo į namus ir žmonių prašydavo maisto:

Miško broliai pas mus būdavo geri. Miško broliai ateidavo.. Tėtė tuomet gamindavo „samagonką“ pasislėpęs, ir, kai jie ateidavo, duodavo jiems. Duodavo ir duonos, na, kiek ten mes patys jos teturėjom – kokį kepaliuką išsikepdavome – tai įduodavo jiems. Įeidavo, mūsų neliesdavo, tu ką? Kai įeidavo, paprašydavo, „samagonkos“ [jiems] duodavo, pavaišindavo, duonos duodavo. Mums jie nebuvo... kam jiems? Jie kovojo už savo, tikėjo, kad bus..., kad... [Bet] tai ilgai nesitęsė, nes juos visus surado, nė vieno neliko. Kurie jau iš lagerio grįžo, tie jau taip, o kurie... Tėvo dėdė ir pusbrolis, tas jaunesnis, buvo grįžę⁴¹.

³⁹ Z. Turčinskis, *Ziemeļvidzemes meža brāļi*.

⁴⁰ Pasakojo Jānis Vuguls, įrašė Laimonis Livzāns. Rēzeknēs r., Gaigalavos vlsč., 2007 12 14 (55 min., latv. k.), *DU MVC*, Nr. 481.

⁴¹ Pasakojo Osvalds Tunķelis, įrašė Evija Loite, Jekabpilio r., Garsenēs vlsč., 2008 07 02 (120 min., latv. k.), ten pat, Nr. 528.

– O tada, kai jau pasirodė netoliese? Galbūt kas iš pažįstamų ten buvo, ar galbūt jie į namus pas ką nors eidavo? – Taip, eidavo į namus. Pasibeldavo, ateidavo į namus, prašydavo... pieno ir duonos prašydavo. – Bet paprašydavo – patys neimdavo, ar ne? – Na, paimdavo ir patys, bet dažniausiai neimdavo, paprašydavo, taip. Tada, kai įeidavo į kambarį, paprašydavo paprastai, nebuvo taip⁴².

Latvijos nacionalinis partizanų judėjimas nebuvo centralizuotai aprūpinamas – jis nebuvo nei formuojamas, nei remiamas iš išorės, todėl viskuo, ko reikėjo gyvenimui miške, partizanai turėjo pasirūpinti patys, remdamiesi tik vietiniais resursais. Maistą imdavo iš savo rėmėjų, per susirėmimus apiplėšdavo namus, plėšdavo iš nacionalizuotų parduotuvių, kolūkių, pieninių. Išgyveno sovietinio režimo sąskaita.

S. Leikuma iš Kraslavos prisimena savo mamą:

O jie, kaip anksčiau, būdavo miške. Ateidavo pas mus ten, į namus, prašydavo valgyti – jiems gi reikia ką nors valgyti – mama sakydavo: „Oi, jūs neikit pas mus“, sako, „mano vaikai maži“, sako, „dar pamatys, kaip sakoma, mus suims ir, kaip sakoma, į kalėjimą.“ Tik tada mama [jiems] išnešdavo.. Žinau – mūsų šulinys buvo už krūmų – nunešdavo ant šulinio duonos kepalą ir palikdavo, ar pieno, kai karvę pamelždavo. Bidonėlį pieno – taip į šulinį įleisdavo ir sakydavo: „Eikit, pasiimkit.“ Ten pieno ar dar ko nors kokiame nors indelyje [palikdavo], palikdavo kokių nors produktų ten, prie šulinio krūmuose, kad jiems, na, kad jie.. Jie ten dar šunį turėdavo, kuris kartu su jais po mišką vaikščiodavo, na, taip sakant, su tais partizanais. Jo vardas buvo... Mes vaikščiodavom po krūmus, tas šuo užpuldavo. Aš žinojau, aš žinojau, kad to šuns vardas buvo Dora. Pašaukdavau: „Dora, Dora, Dora!“, tai kad jis pradėdavo loti ant manęs, kai eidavau gyvulių perrišti per mišką... Ir taip, kai eidavom kur nors, tie partizanai, tie jau žmonės, susitinka ką nors, pasikalba, pasikalba. Ir baisu su jais kalbėti, baisu, kaip sakant, pamatys ką nors.. Bet vėliau, va, kažkaip

⁴² Pasakojo Monika Daugavieta, įrašė Jolanta Šmukste. Riebiniių nuovadas, Riebiniai, 2012 06 03 (86 min., latv. k.), ten pat, Nr. 936.

apie juos sužinojo ir išdavė. Ir ten pas kaimynus netoliese jie eidavo produktų, ten tas namas buvo visai krūmuose, prie krūmų.. Tai juos visus taip ir likvidavo, įkalino, paėmė ir išdraskė visus namus, visus gyvulius⁴³.

Arnoldas Albertas Jakubovskis, būdamas dar vaikas ir gandydamas karves pievoje, taip pat netyčia buvo įsitraukęs į partizanų reikalus:

„Štai, imk tą arklį, nuvaryk pas močiutę ir pasakyk, kad ji tą arklį nuvarytų Rudolfui, ir kad perkintytų kitą arklį, o paskui, nuvažiavusi į Dignajos kaimą, pasakytų, kad banditai arklį su visais bidonais sugrąžino.“ Jo miško broliai patykojo, kai grietinę vežė iš pieninės. Pasiėmę tą arklį, nuvažiavę į mišką, susipylė į savo indus, ir, atgal važiuodami, panaudojo mane kaip kurjerį, kuris toliau tą arklį nuvarys. Aš jiems sakiau: „Negaliu, negaliu. Čia pat yra kaimynų avižų laukas, tuoj mano karvės į tas avižas įpuls.“ O jie sako: „Mes tavo karves paganysim. Varyk, varyk arklį ir sakyk, kad ta tavo močiutė tuojau su tuo arkliu važiuotų.“ Aš sudaviau tam arkliui [ir važiuoju], už kokių šimto metrų atsisku – mano piemenys jau tą didįjį griovį perlipę ir eina į mišką. Štai taip mano karvės kokias dešimt minučių ganėsi kaimyno avižose.“

Jis dar prisiminė, kaip per vienas vestuves vestuvininkams partizanai buvo padarę vadinamuosius vartus [užtvarą] ir už tai gavę iš vestuvininkų maisto:

Balandžio pabaiga. Dauguva patvinusi. Su didelėmis valtimis buvo perplukdytas visas kraitis, [paskui] sukrautas į kaimynų vežimus, ir nuo šio Jekabpilio, Dignajos, Dunavos kelio mūsų namiškiai maždaug du kilometrus ėjo mišku, per mišką. Tai su tais vestuvininkais, su visu kraičiu važiuojant į kitą vestuvių pusę – taigi pirmąsias dvi dienas šventėm Latgaloje, kitos [dienos] buvo švenčiamos pas mano dėdę – miške, kur susikerta keliai, išeina priešais mus kokie šeši, septyni miško broliai, apsiginklavę automatais. Padarė su dėde jo jaunajai žmonai vartus ir vestuvininkams vartus. Pavasaris – buvo jau kažkokių gėlių.

⁴³ Pasakojo Stefānija Leikuma, įrašė Inese Nitiša. Kraslava, 2009 07 12 (80 min., latv. k.), ten pat, Nr. 636.

Aš sēdējau kokiamē ketvirtamē vežimē, juos visus gana gerai mačiau. O tamē vežimē, kuris buvo prieš manē... Taigi, pirmajamē vežimē važiavo ta jaunūjū pora, o vežimē prieš manē sēdējo manō dēdēs darbū vadovas, skelbimū kontoros viršininkas. Ir, aciū Dievui, buvo civiliai apsirengēs, armijos žmogus, su pistoletu kišenējē, ir priešais jī išējo banditai – miško broliai. [Juokiasi]. Tai štai, tas viršininkas vis dēlto buvo toks protingas, arba toks bailys – ne, vis dēlto tikrai protingas, – kad jis nieko pats nesiēmē. Miško broliai, gavę savo butelius ir užkandā, iš ten pasitraukē, o mes ramiai grīžom namo ir tēsēm vestuves⁴⁴.

Pēteris Garnelis pabrēžē, kad daug partizanū rēmējū buvo ištremta ī Sibirā:

Taip, taip, taip! [Pabrēžia „taip“]. Ten dar, ten dar vyko gana dideli mūšiai, ten, už Aknystos, ten Susējoje, taip pat Dvietēje vyko mūšiai. Ilgai, ilgai kovojo, daug krito ten ir nekaltū [pabrēžia pastarājī žodī] – tū, kurie jiems padēdavo produktais. Ar kai sužinodavo, tuos sugaudavo ir ī Sibirā [19]49 metais ištremdavo. Įsivaizduok, daugiau nei 40 tūkst. ištremē. Represuodavo, žinoma, ī Sibirā⁴⁵.

Tū žmoniū, kuriū šēimos kontaktuodavo su partizanaiss, buvo jū rēmėjai, aprūpindavo juos maistu, prisiminimuose partizanai buvo taikūs žmonēs, kurie tiesiog slapstēsi. Skausmingi ir sunkūs buvo dēl nacionaliniū partizanū veiklos nukentėjusių civiliū gyventojū prisiminimai.

Respondentē Klara Bajarē prisimena savo vaikystēs dienū nerimą, kad uogauti ar grybauti būdavo baisu eiti ī miškā:

Čia, šiose apylinkēsē, po karo ar būdavo miško broliū? – Taip, taip, būdavo, būdavo... Į miškā jau mes niekaip neidavom uogauti – bijojom. Anksčiau jau jie.. jau mums nieko nedarydavo, mes juos matydavom, ir mums buvo labai baisu. Nes jokia ryšio su miško broliais neturējom, saugojomēs mes⁴⁶.

⁴⁴ Pasakojo Arnolds Alberts Jakubovskis, įrašē Ieva Puķē. Jekabpilio nuovadas, 2012 01 07 (100 min., latv. k.), ten pat, Nr. 920.

⁴⁵ Pasakojo Pēteris Garnelis, įrašē Zane Stapķeviča. Alūksta, 2011 07 12 (88 min., latv. k.), ten pat, Nr. 861.

⁴⁶ Pasakojo Klāra Bajarē, įrašē Dmitrijs Oļehnovičs. Jekabpilio r., Aknysta, 2008 07 03 (29 min., latv. k.), ten pat, Nr. 537.

Ernos Studanės šeima gyveno Subatėje, netoli kaimo tarybos, ir iš vaikystės ji prisimena, kaip buvo apšaudyta kaimo taryba:

Ten tada įkūrė kaimo tarybą – organizuodavo tas vietines tarybas. Ten įkūrė kaimo tarybą, na va, ir tuomet mes bijodavom, nes buvo aplink tie partizanai ten miškuose. Čia vakarais šaudydavo retai, bet užteko ir to – mes bijodavom, kad eis tos kaimo tarybos sunaikinti, ir bijodavom, kad galbūt ateis. Ir tuomet budėdavo tie „strabokai“ vadinami, ir kad gali vykti susišaudymas.. Na, mes didelėje baimėje gyvenom. Na, ir sykį buvo sekmadienis ar taip kažkokia šventė, gal spalio šventės, ar panašiai, kad jau reikėjo šilčiau apsirengti.. Kaimo karininkų taryba... Na, kažkoks šventadienis, kad [jie] čia sėdėjo, greičiausiai kokia šventė buvo... Sėdi ten, tame kambarėlyje kokie 4 ar 5 tie „strebolkiai“, na taip prie lango sėdi... Mes tik žiūrim, kad mus apsupa... Na, dabar tai galas...⁴⁷

Anai Bernanei jaunystėje su partizanis teko pačiai susidurti, kai jiėjo iš mokytojų kursų:

Aš ir pati buvau ant mirties slenksčio. Tik, ačiū Dievui, kad aš dar.. nebežinau, ar jau buvau įstojusi į komjaunimą, ar dar ne, kai iš... Grįžom iš Kraslavos kursų (iš tų, kaip pasakojau, Kraslavoje buvo pirmieji mokytojų kursai), na,ėjau iš namų į mokyklą ir vidury miško išėjo priešais mane du su automatais. Taip ir pamaniau, kai mano kelias jau miške. Paklausė: „Na, kaip toje Kraslavoje sekėsi? Kiek už marksizmą gavai?“[...] Sako: „Na, parodyk komjaunuolio bilietą.“ Aš turbūt,... turbūt dar nebuvo gavusi, dabar jau nebeprisimenu. Iš baimės nebeprisimenu, ką aš ten jiems pasakiau. Turbūt pasakiau, kad neturiu, nes dar neturėjau. „Kiek už marksizmą gavai?“ Buvau penketui išlaikiusi. Aš sakau: „Ką reikėjo, tą darėm, o ką?“ Na, bet laimingai paleido. ... Štai taip, bausis dar gyvenimas buvo⁴⁸.

Ana Ivananė ir Ana Mileika taip pat partizanus prisimena kaip plėšikus:

⁴⁷ Pasakojo Erna Studāne, įrašė Inese Ruļuka. Subatė, 2007 06 27 (92 min., latv. k.), ten pat, Nr. 439.

⁴⁸ Pasakojo Anna Bernāne, įrašė Zane Stapķeviķa. Preilīai, 2010 07 09 (85 min., latv. k.), ten pat, Nr. 800.

Tuomet... Na, tai išeina, kad tų aplinkinių gyventojų požiūris į tuos partizanus, tuos miško brolius, buvo ne itin teigiamas? – Ne, ne, ne, nebuvo teigiamas! Jei jie būtų atėję, reikalavę.. Na, [jiems] kas – va, duokit mums produktų, arba ten ko nors, o mes būtume neturėję, ar ką... O jie – mušimu, vogimu...⁴⁹

Tai štai.. Ir buvo toks Patmalniekas, tas gi, na tas, kuris ištrėmė, tas brolis. Jie turėjo ten bunkerį įrengtą, tokį, kad ten ant viršaus susodinti medžiai, išvestas dūmtraukis, kiek ten metrų.. Galėjo būti koks 50. Na,.. Bet jie negerai darė, kad plėšikaudavo. Apsiginklavę įsiverždavo į vidų – duok mėsos, duok pieno, duok to, duok to, duok šito. Iš visų dviračius surinko, kas tada dar kokį turėjo. Ir taip ką nors – iš daiktų ar ką nors iš drabužių, vis ką nors⁵⁰.

A. Mileika papasakojo apie dvi merginas, kurias partizanai nušovė:

Ten viena buvo, na, tokia plepi kaimo moteriškė, ar kaip ten.. Na, ji turėjo ryšių turbūt su tais miško broliais. Tai va, aš girdėjau tokias kalbas, bet pati nemačiau – tokias tik kalbas girdėjau. Kiek aš, kiek aš supratau, taip. Na, ir ji nuėjo, ir pasakė tiems miško broliams, kad va, tokios merginos yra atvažiavę. O ten jauni vaikinai buvo. Jie paėmė jas, tas... tas merginas, ir laikė savo bunkeryje, taip. Na, taip, kaip žmonas laikė, taip. Viena... O viena sugalvojo... Na, ji pamačiusi, kad ten jau nebus gerai, taip, bandė bėgti. Ją miške pasivijo tie miško broliai [...] ir [...] ją [...] lyg ir nušovė.. Na, žodžiu, na, greičiausiai nušovė, taip. Nušovė. Ir po egle palaidojo. Jei to bunkerio nebūtų atradę, tai galbūt ji ir šiandien dar po egle gulėtų, bet kadangi tą bunkerį atrado, ir juos visus sušaudė. O ta antroji [mergina] buvo likusi. O kai tą bunkerį apšaudė, tai tuomet vienas iš tų miško brolių nušovė ją, tą antrąją, kad ji neliktų gyva, taip. Dabar ten yra didelis kryžius, kur tas bunkeris buvo. Dabar ten yra didelis kryžius, padarytas tiems miško broliams.. – Kur jis yra? – Na, tuose Katriniškiuose. Bet ji... [sunkiai iššifruojama]. Žinoma, nepatiko

⁴⁹ Pasakojo Anna Ivanāne, įrašė Aiga Hudobčenoka. Preiliai, 2010 07 06 (73 min., latv. k.), ten pat, Nr. 738.

⁵⁰ Pasakojo Anna Mileika, įrašė Baiba Mileika. Dagdos nuovadas, Dagda, 2011 08 19 (148 min., latv. k.), ten pat, Nr. 909.

jiemš toji sovietinē vadovybē, jie norējo laisvos Latvijas, bet, bet, kiek aš suprantu, žmonių nereikējo šaudyti – nekaltų [žmonių]. Merginos buvo nekaltos⁵¹.

D. Prančas neigiamai atsiliepia ne tik apie Vorslovo „bandą“, bet ir apskritai apie visus nacionalinius partizanus:

Pokariu – karas baigēsi [19]45 metais – o jie dar [19]55-aisiais gyveno miškuose. Ten, kur mano žmona, nuo Pušos, ten buvo labai tokios gamtinės sąlygos, ē, idealios, kur partizanai galējo gyventi – nepracinamos vietos tokios, skardžiai, ežerai apaugę ten buvo. Ten jie labai ilgai slēpēsi, o iš ten, pavyzdžiui, naktimis išeidavo kur nors, nueidavo penkis, dešimt kilometrų, nužudydavo ir vėl sulįsdavo į tą savo pelkę, pasislēpdavo. Bet jų negaudydavo. Nežinau kodėl. Po kurio laiko, jau visai po dešimties metų, juos sunaikino. [Pauzė.] Ne per daugiausiai jiems duodavo – po dešimt metų, penkiems iš jų tik po du metus paskyrė. Jie atsėdėjo ir galbūt vienas kitas dar gyvena. Ką jie ten darė? – Baisius darbus. [Pauzė] Ir taip visoje Latvijoje buvo partizanų. Tie partizanai nacionaliniai [Pateikējas juokiasi].. [Pauzė]... Partizanai nacionaliniai.. Galbūt karo metu ten, pavyzdžiui, sprogdinti kokius geležinkelius, ē, tiltus..., o ką jie gali padaryti taikos metu, tie nacionaliniai partizanai? Jie sudegina, pavyzdžiui, vieną daržinę su javais – ar tai yra didvyriškas darbas? Žmonės jau prieš karą sunkiai gyvena, o po karo dar sunkiau gyvena, todėl, kad jie sudegina, ar parduotuvę suniokoja, apiplēšia, ar išdaužo pieninę [...] – kas iš to? Ė, tik kentėjo žmonės⁵².

A. Mileika prisiminė, kaip partizanai sudegino kaimo tarybą:

Tai atsitiko [...] nuo Asūnės kokie trys kilometrai, Katriniškiuose – toks kaimas buvo. Jie ten pelkėje tokioje, miške buvo pasistatę bunkerį, taip. Tada... Ir priešais tą bunkerį buvo namas – didelis namas, ir ten buvo kaimo taryba, įkurta jau po karo. Jie atėjo ir tam [didžiojo namo] šeimininkui pasakė: „Išvarai tą kaimo tarybą, arba – tau galas!“ Bet,

⁵¹ Ten pat.

⁵² Pasakojo Donāts Prančas, įrašė Inese Ruļuka. Kraslava, 2009 m. liepos 12 d. (130 min., latv. k.), ten pat, Nr. 645.

na, ką ta moteris viena pati [gali] – vyro nebuvo, jis buvo paimtas – ir kaip ji juos išvarys!? Ir jie vieną gražią naktį atėjo ir sudegino tą namą, didelį gražų namą su tokiu [...] metaliniu stogu, kaip anksčiau būdavo. Labai buvo turtingas namas, taip, su gražia veranda tas namas buvo. Sudegino. Na, tada ji...⁵³

Nacionaliniai partizanai laikėsi sovietinės valdžios paramos punktų griovimo politikos, užpuldinėdavo sovietų aktyvistus ir okupacinės valdžios rėmėjus. Deja, abi pusės buvo įsivėlusios į nemalonus įvykius, siekdamas nuožmiai susidoroti su priešais. Partizaninis karas visada vyksta pagal savitus įstatymus – negailestingus, net nežmoniškus, nes partizanai kovoja prieš tuos, kuriuos laiko savo Tėvynės priešais⁵⁴.

Vienas svarbiausių partizanų uždavinių buvo ir propagandinis darbas. Buvusi Izvaltos vidurinės mokyklos mokytoja Eleonora Dundurė-Jakimova papasakojo apie antisovietinę jaunimo organizaciją, kuri bendradarbiavo su partizanais:

Ir Izvaltoje veikė antisovietinė jaunimo organizacija. Kaip mes tai sužinojom? Sužinojom taip, kad 1955 metais penktosios klasės mokiniai iš Izvaltos miško parnešė atsišaukimų, o tuose mažuose lapeliuose buvo parašyta, kad saugotume ir rinktume ginklus, kad greit ateis amerikiečiai ir kad Latvija vėl bus laisva, ir mes vėl iškelsim raudoną–balta–raudoną vėliavą. „Dieve, laimink Latviją!“ [žodžiai iš Latvijos himno]. Deja, šie rašteliai pakliuvo į čekistų rankas, ir jie suuodė, kad Izvaltoje į antisovietinį judėjimą yra įsitraukę ir 10 klasės mokiniai Stanislavas Umbraško [orig. Staņislavs Umbraško], Bolislavas Buolinis [orig. Bolislavs Boliņš]. Izvaltos vidurinės mokyklos direktorius Žilinskis juos priverė pasirašyti dėl išmetimo iš mokyklos⁵⁵.

Norint numalšinti partizaninį judėjimą ir išlaisvinti Latviją nuo „vi-

⁵³ Pasakojo Anna Mileika, įrašė Baiba Mileika. Dagdos nuovadas, Dagda, 2011 08 19 (148 min., latv. k.), ten pat, Nr. 909.

⁵⁴ J. Būmanis, *Pretošanās kustība dienvidaustrumu Latvijā (1944. gada jūnijs–1956. gads)*.

⁵⁵ Pasakojo Eleonora Dundurė-Jakimova, įrašė Solvita Stivriņa. Kraslavos r. Izvaltos vlsč., 2006 08 01 (64 min., latv. k.), *DU MVC*, Nr. 391.

dinio prieš⁵⁶, buvo sudarytas Valstybinio saugumo komitetas – ČK, kurio tikslas buvo sunaikinti partizanus. Vladislavas Čekanas (1928) pasakojo, kaip mokykliniais metais buvo pašauktas į mokymus ir saugojo pienines nuo partizanų užpuolimų:

O pokariu ar jūs [...] jums teko girdėti apie miško brolius? – Taip, taip. – O galbūt susitikinėjavote, ar [...]? – Tiesiogiai su miško broliais mes nesusitikdavome, nebuvo tokios progos, bet kadangi iš mūsų, iš vidurinės mokyklos paskutinės klasės jau šaukė į karinius mokymus, mes buvom toje Sventės mokykloje apgyvendinti, ir per apmokymus tuomet, tuomet teko saugoti pienines nuo miško brolių užpuolimų. Bet taip tiesiogiai neteko su jais susidurti. – O šie kariniai mokymai buvo kaip ir priverstiniai, kaip įsakymas, ar [...]? – A, jie kaip ir įsakymas, komisariato įsakymas buvo. – Ir kaip tai vyko? Ką jūs darėt? – Ogi nieko, tiesiog šaukimas atėjo ir reikėjo eiti⁵⁷.

Interviu davė ir du buvusių „istrebitelių“ (naikintojų)⁵⁸ šeimos nariai (jų vaikai). Zenta Uozuolinia pasakojo, kad jos tėvas dalyvaudavo šukuojant miškus:

[19]48-ieji – [19]49 metai. [19]49 [metais] čia kolūkį organizavo. Ir tada, žinau, kad reikėjo, štai, tėčiui... Kiek kartų ateidavo, sakydavo: „Kinkyk arklį, važiuosim.“ Tai štai taip, lydimas milicijos, jis važiuodavo tų miškų šukuoti, o ką pagaudavo – sodindavo į vežimą, ir tada veždavo ir į Alūkštą, ir į Aknystą. Bet tie milicininkai mažai ką pagaudavo. Nė iš tolo nebuvo kokie „specai“. – Kaip vykdavo tie miškų šukavimai, ar tėvas nepasakojo? – Na, kaip... Na, eina jie ir, na, apsupa, pavyzdžiui, vieną kvartalą, taip, ir po kurio laiko, na, tokiu atstumu vienas nuo kito – na, ten tam tikras tas atstumas – eina ir žiūri, kas kur. Na, jei pataikydavo kartais ant kokio bunkerio, na, ir, nors jau jie pakankamai protingi buvo, bet visko

⁵⁶ H. Strods, *Latvijas nacionālo partizānu karš. 1944–1956*, Rīga, 2012, 147 p.

⁵⁷ Pasakojo Vladislavs Čekāns, įrašė Vladislavs Ivanovs. Alūksta, 2011 07 12 (42 min., latv. k.), *DU MVC*, Nr. 854.

⁵⁸ Z. Turčinskis, *Ziemeļvidzemes meža brāļi*.

pasitaikydavo – nušaudavo ir kokį milicininką, ir taip ką...⁵⁹

Pati Z. Uozuolinia dirbo sanitarinėje inspekcijoje:

Ir štai, aš jums dar ten sakiau, kad dirbau toje „sanepideminėje“ [sanitarinėje epidemiologinėje] stotyje, ir dažnai, na, kada juos veždavo iš vieno kalėjimo į kitą, reikėdavo jiems eiti į „sanepideminę“ stotį ir gauti tokią pažymą, kad jis nemuštas, nėra jokių mėlynių, nėra fiziškai paveiktas. Kaip manot, kad aš kažkokia galėjau nueiti ir pasakyti, kad jūs nesate [fiziškai paveikęs įkalintojo]? Na, nurengia, apčiupinėja, mėlynių nėra, kaulai visi vietoje, ir užrašo⁶⁰.

J. Vugulas papasakojo, kodėl tėvas įstojęs į „strebkus“ (naikintojus):

O kai norėdavai įstoti į tuos „strebkus“, taip sakant, savanoriškus milicininkus, tai neištremdavo, ir va – tėvas įstojo į tuos „strebkus“, čia, Gaigalavoje. O tuomet, taip sakant, banditai eidavo, ir tie „strebkai“, vadinasi, tokie miškų šukuotojai, ir jie tėvo ieškojo, ir taip tris kartus ieškojo, o ką ten ieškosi... Duonos pasiimdavo.. Kartą motiną su „pliotne“ [bizūnu, botagu] sumušė, taip sakant⁶¹.

Į vadinamąjį „miškų šukavimą“ buvo įtraukiami vietiniai gyventojai, pavyzdžiui, paimdavo arklį, kad nuvažiuotų iki tos vietos, kur buvo apsisotoję partizanai. A. Mileikos tetai teko su arkliu ir „strabkiais“ (naikintojais) važiuoti prie partizanų bunkerių:

Dabar, buvo... Aš žinojau, kad buvo susišaudymas, nes mano ta teta – krikšto motina – buvo paimta. Ji turėjo, na, arklį. Turėjom ūkyje arklį, ir jį paėmė. Su tuo arkliu [jai] reikėjo važiuoti ir vežti tuos policininkus, na, arba... Anksčiau juos ne policija vadino, o „strabkiais“, „strabkiai“. Ką tai reiškia latviškai, nežinau, [bet] „strabkiais“ juos vadino. Na, tai tie turbūt, kurie kovodavo su tais, tais miško [broliais]... – na, taip anksčiau vadindavo – miško broliai – kovodavo, taip. Daug jų ten buvo, taip, ir ją paėmė su arkliu, ir ji vežė⁶².

⁵⁹ Pasakojo Zenta Ozoliņa, įrašė Inese Nitiša. Jekabpilio r., Aknystos kaimiškoji teritorija, 2008 07 03 (200 min., latv. k.), *DU MVC*, Nr. 555.

⁶⁰ Ten pat.

⁶¹ Pasakojo Jānis Vuguls, įrašė Laimonis Livzāns. Rēzeknės r., Gaigalavos vlsč., 2007 12 14 (55 min., latv. k.), ten pat, Nr. 481.

⁶² Pasakojo Anna Mileika, įrašė Baiba Mileika. Dagdos nuovadas, Dagda, 2011 08 19 (148 min.,

Vaikystės patyrimai daro didelę įtaką suaugusiųjų žmonių prisiminimams. Itin gerai įsimenami negatyvūs įvykiai, todėl respondentai vaikystėje įsidėmėjo ne tiek partizanų veiklą, o tai, kaip čekistai elgdavosi su nužudytais partizanais.

A. Ivananei giliai į atmintį įstrigo kelionė su motina į Daugpilį:

Mes ta Daugpilio gatve važiom su mama. Iš paskos važiovo tie „strebokai“. Vienas negyvėlis vežime. Mus sustabdė iš priekio su automatais: „Vežkit!“ Na, įkrovė mums tą lavoną tuoj į vežimą ir, ir, ir [liepė], kad mes vežtume jį, kur norim, ir, ir, ir [mes] palaidojom gal, o gal išmetėm... „Kur norit, ten dėkit!“ – mažam vaikui ir tai moteriškai⁶³.

S. Leikuma, prisimindama savo jaunystę, užsimena apie įvykį, kai partizanai buvo nušauti, ir kaip čekistai negailestingai su jais pasielgė:

Na, ir mes ėjom, ir tas muzikantas kartu su mumis ėjo, tą bajaraną ar armoniką, ką jis ten per petį persimetęs buvo.. Mes einam, visas jaunimas kartu, ir mus sulaiškė ant kelio daugybė kareivių. Ir vėl eidami mes iš priekio susitikom... Vežė jau sužeistus, ir arklį pasikinkęs vienas senis vežė įkeltą, na, tą, tas kareivis. Ten kareivių pilna buvo, ten susišaudymas jau buvo – juos, tuos partizanus apšaudė.. Juos susitikom, vežė paskui.. Kiek paėjom, prie miško, vėl ten stovi ir mūsų klausia, ką žinot, kaip ten buvo? Mes sakom, kad nieko nežinom, nepažįstam. Na, priėjom savo namus ir vėl girdim – vėl siaubingai šaudė... Na, ir šaudė, ir iššaudė visus šituos, na, tuos, va... O ten dar viena moteris buvo jų – ji pabėgo kažkaip, gyva liko, per mišką kažkaip ten.... O šituos sušaudė partizanus, kurie jau slapstėsi tie paprasti žmonės. O viena ta moteris, kuri su vyru slapstėsi kartu, ji buvo nėščia, tai jos visi plaukai išdrikę... Vėliau mes ten vaikščiojom, matėm netoliese, kai ten gyvulius ganėm – na, ir su durklais visą pilvą subadė jai šitie rusų kareiviai... Iš viso, baisu buvo... Ir ten į žemę įkastas tokiuose krūmeliuose, užkasta, vos vos žeme užberta buvo.. O mes ten gyvulius ganydavom aplinkui, tai buvom įpratę... Dar ten viena senė.. Mes galvojom – paimsim su

latv. k.), ten pat, Nr. 909.

⁶³ Pasakojo Anna Ivanāne, įrašė Aiga Hudobčenoka. Preiliai, 2010 07 06 (73 min., latv. k.), ten pat, Nr. 738.

pagaliu, šita, ir, va, pažiūrēsim – kas ten palaidoti, pažiūrēsim.. Ir mes.. Ir pašinom, kad tai kaimynai⁶⁴.

E. Studanē prisiminē ģvykius Subatēje:

Na tada vienā rytā mane vežē ģ mokyklā. Toks apsiniauķes rytas buvo. Ir sako, va, susišaudymas. Sušaudē, kai juos surado, ir šaudē ten, na, tai buvo... Jie buvo, žmonēs pasakojo, kad buvo nuvežti ģ Subatę. Kaip juos ten vežē?.. Vilko turbūt žeme iki Subatēs, ir ten jie gulėjo visi aikštėje suguldyti. Dabar jiems ten yra baltas kryžius, ten jie palaidoti yra. Subatėje yra tas kryžius jiems pastatytas. Ten turbūt lietuvių yra kažkokių, ir mūsiškių yra. Turbūt, kad nebuvo moters, buvo ten nušauta, va, aš tikrai jau nebežinau. Ten, kur ta antroji... Turbūt, Tele2 tas bokštas yra maždaug toj vietoj, kur tas kryžius yra. Ne, nebežinau, prieš kiek ģia laiko – pernai ar užpernai, kai jie atidengē... Kai pastatē, sakē, kad gražu, nesu ten buvusi⁶⁵.

A. Ivananei iš vaikystēs likęs prisiminimas apie tai, kaip nušauti partizanai buvo atvežti ir suguldyti prie bažnyčios:

Kita vasara buvo, kad jau rusai buvo, kad jie tuomet tuos miško brolius šaudē. Eidavom ģ bažnyčią darbo dienomis, na, kad močiutē vesdavosi... Kalbēt tuos poterius, kad atkalbētų tam kunigui.. Ir prie bažnyčios – du, trys lavonai... Tas mūras, kur aplink bažnyčią, tvora ta – prie jos pasodinti ir sēdi. Musēs ir kiti ten tik ratais [sukasi]. Vienas, vienas sušaudytas, kitas, kitas, kaip koks.. ten tiesiog... Kraupus, kraupus vaizdas buvo. – Tai buvo, ē, miško broliai, ar tai buvo vietiniai gyventojai? – Na, vietiniai jie buvo, bet jie buvo miško broliai. – Aaa! – Kai juos pagaudavo, nušaudavo, tai veždavo parodyti kitiems, ģbauginti kitus. Kad, kad, kad eitų legalizuotis – tuomet jau buvo leidžiama legalizuotis. Bet kuris legalizuodavosi, to daugiau irgi niekas nebematydavo – nē vienas nesugrįžo. Taip, kad ten... Dar kitą kartą buvo – mes nuėjom ir... ir..., šita gi, keturiose – viena moteris ir trys vyrai..., rankomis dar

⁶⁴ Pasakojo Stefānija Leikuma, ģrašē Inese Nitiša. Kraslava, 2009 07 12 (80 min., latv. k.), ten pat, Nr. 636.

⁶⁵ Pasakojo Erna Studāne, ģrašē Inese Ruļuka. Subatē, 2007 06 27 (92 min., latv. k.), ten pat, Nr. 439.

taip sukabinti, guli prie tos bažnyčios. – Prie bažnyčios juos dėdavo demonstravimui? – Taip, taip! [Pateikėja atsako, klausėjai nebaigus užduoti klausimo]. Jie tik prie bažnyčios dėjo⁶⁶.

A. Jakubovskis papasakojo apie čekistų nušautus partizanus:

Juos tris sušaudė, buvo atvežti čia, į centrą. Eva tai jau žino tą Nycgalės mokyklą – Jašiai kur gyvena, kur eina į tą Mairių kelią. Ten, kur ta Jašių ferma ir Erdlanų ta ferma, ten buvo sankryža ir Rėgių kaimo taryba buvo – ten, kur gyveno Erdlanų Aldis [orig. Erdlānu Aldis]. Na, maždaug toj vietoj, ten, sankryžoje mėtėsi... Taip buvo visur. Ir Lyvanuose, Latgaloje kažkur nušovė, jie išbūdavo ten beveik savaite, kad juos atpažintų ar kad pagąsdintų visaip. Jiems, va, pastatė dabar Slyteranų kapinėse paskutiniams trims ir dar vienam, kuris anksčiau metais buvo kritęs, tokį paminklą, atminimo variantą, lygiai prieš dešimt metų. Išsiaiškino, kad jie buvo iš Rygos. Paminklą ten pastatė, bet jų palaikų ten nėra, vienam iš eigulių liepė juos surinkti ir išvežti palaidoti. Ta vieta maždaug žinoma, kur jie palaidoti, tai yra, užkasti. Štai taip, su tais miško broliais⁶⁷.

A. Mileika prisimena su baime tuos nemalonus vaizdus, kuriuos yra tekę matyti Asūnėje:

Ėjom mes į mokyklą, į Asūnės [mokyklą]. Prie pačios mokyklos buvo [...] policija, prie pačios mokyklos. Reikėjo juos sunaikinti – tuos miško brolius, taip. Ir štai mano teta, ji buvo tame susišaudyme, taip. Sužeidė vieną, vieną.. Šitą.. Na, vadinsiu jį policininku, ne.. Na, „strobką“, „strobką“ tą. Ji dar jį atvežė į Asūnę, bet jis mirė, kol atvežė – mirė jis, peršautas, taip. Ir sušaudė tuos miško brolius, sušaudė, taip. Kurį bunkeryje, kuris pabėgo iš bunkerio. Na, tik vienas liko gyvas iš to būrio, taip. Ir atvežė [lavonus] į Asūnę [...] prie tos [...] policijos namo, juos išrengtus. Jie gulėjo, o mums, vaikams, reikėjo į mokyklą eiti iš ryto, iš ryto. – Tie miško broliai buvo išrengti? – Taip, taip, išrengti.

⁶⁶ Pasakojo Anna Ivanāne, įrašė Aiga Hudobčenoka. Preilīai, 2010 07 06 (73 min., latv. k.), ten pat, Nr. 738.

⁶⁷ Pasakojo Arnolds Alberts Jakubovskis, įrašė Ieva Puķe. Jekabpīlio nuovadas, 2012 01 07 (100 min., latv. k.), ten pat, Nr. 920.

Jie nušauti, išrengti ir taip gulėjo ant to sniego. O mes bijodavom eiti pro tuos lavonus.. Tai mes vieną tokį lanką darydavom. Na, tai buvo bjauriai pasielgta.. Na, kaip buvo, taip buvo, taip. Na, ir tada juos išvežė [..], sakė, kad kapų pakrašty juos ten visus palaidojo. Taip, bet vienas liko gyvas, taip. [Sunkiai atsidūsta]. Liko gyvas ir jis juk vėliau viską ir papasakojo⁶⁸.

Buvęs partizanas A. Malnačas paaiškina, kodėl jo kovų draugus sušaudė:

Va, mano kaimynystėje sušaudė tris vaikus. Nušovė miške. Na, jie buvo neatsargūs, buvo aišku, kitaip tariant, pačių kaltė buvo, patys užšoko ant tos pasalos – „Strepukų“ pasalos, taip? – „Strepukų“ pasalos. Galėjo būti atsargesni, ir nieko nebūtų atsitikę. – Kokie ten vaikinai buvo? – Mano kaimynas Malnačų Janis [orig. Malnaču Jānis], Ivbulio Antonas [orig. Ivbuļa Antons], ten, iš Kokiniškių⁶⁹.

Partizanus ne tik šaudydavo, bet ir areštuodavo, ištremdavo į Sibirą, taip pat jų šeimos narius:

Šitoje pusėje juos suėmė, taip. Vieni ten miške krito, kiti buvo suminti ir išvežti. Va, aš jau sakiau, kokiais [19]53 metais, ar tai rajonas buvo, kai juos ten išaiškino. Ir buvo, žodžiu, areštuoti, ir šeima buvo išdraskyta. – Na, visi tie, kurie čia – jie buvo arba likviduoti, arba tuose miškuose, arba pasitraukė į užsienį [miško broliai]. Kaip jie tai padarė, aš to negaliu pasakyti. Va, buvo toks Kuknios Viktoras [orig. Kukņas Viktors]. Buvo toks Janis Vėderas [orig. Jānis Vēders]. Tai tie, štai, kuriuos du kartus buvo ištrėmę – buvo toks Gravelsonas.. Tuos mažuosius vaikus kartu su tuo seneliu du kartus [ištrėmė]: pirmą kartą už tai, kad tas sūnus buvo miške, antrą kartą – todėl, kad nėjo į kolūki⁷⁰.

Ir tada, kai jį nušovė, tuo metu visi bijojo, bijojo rusų, todėl nepri-

⁶⁸ Pasakojo Anna Mileika, įrašė Baiba Mileika. Dagdos nuovadas, Dagda, 2011 08 19 (148 min., latv. k.), ten pat, Nr. 909.

⁶⁹ Pasakojo Antons Malnačs, įrašė Romualds Gadzāns. Daugpilio r., Lyksnos vlsč., 2004 10 10 (40 min., latv. k.), ten pat, Nr. 229.

⁷⁰ Pasakojo Zenta Ozoliņa, įrašė Inese Nitiša. Jekabpilio r., Aknystos kaimiškoji teritorija, 2008 07 03 (200 min., latv. k.), ten pat, Nr. 555.

sipažindavo dėl saviškių, nes žinojo, kad ir artimuosius arba į Sibirą išveš, ar kur.. Ir taip neprisipažindavo⁷¹.

Sovietų valdžia partizanams žadėjo amnestiją. Buvęs partizanas A. Malnačas amnestijai pritarė ir nė kiek dėl to nesigailėjo, nes jo kovų draugai buvo sušaudyti:

Aš slapčiausi keturiolika mėnesių, kol, na, pranešė. Stalinas juto, kad kitaip su mūsų partizanais nesusitvarkys. Ir... jis... paskelbė amnestiją, kad užsiregistruotų ir atiduotų ginklus, ir liks nepaliesti. Taip ir buvo. Reikėjo tik kas mėnesį registruotis, kad tu dar vis esi [...], niekur nesi pabėgęs, ir tai tęsėsi nuo 1945-ųjų rudens. Kai aš legalizavausi, iki 1948-ųjų dirbau savo ūkyje ir vykdывdavau visas normas ir kvotas, ir dirbau savo žemę. Tada kolūkiai dar nebuvo įkurti, kol 1948-aisiais pašaukė mus visus, tuos dezertyrus, į armiją. Va. Na, žinoma, kad su mumis tuomet, kaip su valstybės priešais, galima taip sakyti, elgėsi labai jau priešiška. Buvo pranešta tiems visiems armijoje tarnaujantiems kareiviams, kad mes esam tokie sulaikyti banditai ir kad su mumis iš viso nesileistų į jokias dideles draugystes ar kalbas. Taip mus kurį laiką stebėdavo tie vyresni, kad mus prižiūrėtų. Jei į miestą per laisvadienius, sekmadienį koks norėdavo nueiti – į miestą vienu neleidavo, turėdavo eiti, vadinasi, turėjo eiti ir tas vyresnis rusų kareivis. Va. Na, vėliau, laikui bėgant, po kokių metų, po dvejų viskas stabilizavosi, – kad mes, taip sakant, nieko blogo nedarydavom. Ir tada mums reikėdavo.. Jau mums vieną kitą tą, iš Vidurio Azijos, ar iš rusų Rusijos, žmogų reikėdavo prižiūrėti už vagiliavimą, už visokius, na, žodžiu, jie buvo vagys. Liepė prižiūrėti, o, jei vogdavo – pranešti. Štai taip. – Tai apskritai, tas požiūris keitėsi į ..? – Požiūris pasikeitė, taip⁷².

Antruoju pasauliniu karu kova su sovietine valdžia nesibaigė, tai itin ryškiai parodo partizanų veikla – ginkluotas pasipriešinimas okupacinei valdžiai apėmė visą Latvijos teritoriją, o prasidėjo ji Latgaloje.

⁷¹ Pasakojo Olga Spūle, įrašė Gints Kokins. Daugpilio r., Eglainės vlsč., 2003 04 10 (150 min., latvių k.), ten pat, Nr. 28.

⁷² Pasakojo Antons Malnačas, įrašė Romualds Gadzāns. Daugpilio r., Lyksnos vlsč., 2004 10 10 (40 min., latv. k.), ten pat, Nr. 229.

Paminklo nacionaliniams partizanams atidengimo iškilmės Lyksnoje (Daugpilio nuovas), 1994 m. lapkričio 17 d. T. Rudano nuotr.

Į partizanų gretas stėjo įvairiausių visuomenės sluoksnių, įvairiausio amžiaus žmonės. Nacionaliniai partizanai veikė atitinkamo istorinio periodo visuomeninį, ekonominį ir politinį vystymąsi, nes SSSR valdžios įstaigoms partizanai trukdė „išsišknyti“, kova su partizanais reikalavo lėšų iš valstybės biudžeto, taip pat žmonių resursų. Partizanų veikla veikė ir visuomenę – vieni jautė jiems simpatiją ir padėjo, kitiems jie pakenkė ir kėlė baimę. Nacionalinių partizanų klausimas vis dar labai neaiškus ir vertinamas nevienareikšmiškai, todėl kiekvienas tyrimas, skirtas partizanų veiklai tirti, yra labai svarbus.

Iš latvių kalbos vertė Kristina Vaisvalavičienė